

Հոգեհորոգութեան Կենսակենսութիւնը

Մարդկութեան շնորհուած մեծագոյն պարգևը անտարակոյս կեանքն է։ Մարդկանց հասկացողութիւնը և ըմբռնումը կեանքի մասին մեծապէս կը տարբերի իրարմէ։ Որոշ մարդկանց համար կեանքը իրերու, դէպքերու, երևոյթներու շարունակութիւն մըն է լոկ, և իրենք՝ զոհը այդ թաւալզլոր ընթացքին ու յորձանուտին, որովհետև չունին նպատակակէտ ու կամք անոր վրայ իշխելու և դարձնելու արդիւնաւոր։ Այս մարդիկ, շեղած իրենց ճշմարիտ ուղիէն, կը դեգերին աննպատակօրէն, կը զբաղուին ամենաչնչին ու ճղճիմ հարցերով, և կը մսխեն իրենց կենաց օրերը։ Այսպիսեաց համար կեանքը պատահականութեանց կամ պատահարաց գումար մըն է և ոչինչ կայ մնայուն ու յիշատակելի։

Ասոնց գուզահեռ կայ նաև հասարակութեան վերնախաւը՝ իմացականութեամբ օժտուած դասակարգը, որուն համար կեանքը ազնիւ ու վսեմ գաղափարներու, արի գործոց և բարի յիշատակներու գումար մըն է, որ վաղանցուկ ու գնայուն չէ, այլ՝ մնայուն։

Հայոց մեծ բանաստեղծ՝ Յովհաննէս Թումանեանի հրապարակախօսութեանց շարքին կը գտնենք «Դառնացած ժողովուրդ» վերնագիրով գրութիւն մը, ուր կը խօսուի փտաւոր կիրքերով վարակուած մարդկանց մասին որ յաշաղանօք ու խէթ աչքով կը նային իրենց ազգակիցներուն վերելքին ու փայլուն յաջողութեանց և օրնիքուն կը նկրտին զանոնք տղամաթափս ընել ու զլորել խորխորատը։

Մեծ բանաստեղծը կ'անդրադառնայ մեր հոգիներուն մէջ խորունկ արմատ նետած շարակամութեան ու փտակրութեան մասին։ Կ'ըսէ թէ հնչալէս մարդիկ «ախտի գոյութիւնը ընդունելով հանդերձ, իրենց առողջ են համարում ու միշտ ուրիշներին են հռչակում հիւանդ։ Ամէն միւր ինքը շար չի, կեղծաւոր չի, հայհոյող չի, ստախօս չի, թայֆայական (իմա՛ իր անձնական շահերուն աշխատող) չի, էդ ամէնը իրենից դուրս ուրիշներն են»։ Բանաստեղծը մեզի կը զգուշացնէ ըսելով. «Բայց, ի հարկէ, սրանց չպէտք է հաւատալ ... ճշմարիտը էն է, որ մեր ամբողջութիւնը տառապում է մի ծանր ու խոր բարոյական հիւանդութիւններով»։

Հետաքրքրական հերթականութեամբ, այնուհետև, բերուած են գիւղացին, վաճառականը, հոգևորականը, բաղաբացին, մամուլը, ազգային ու հասարակական գործիչը և ուսուցիչը։

Գիւղացին նախանձով ու կատաղութեամբ կը մոլեզնի երբ կը տեսնէ իր յրացիին առատ բերքը։

Վաճառականը «քունը կորցնում է» ի տես անոր մրցակիցին կամ արհեստակիցին յաջողութեանը։

Հոգևորականը, « հինչքան վարձ ու պատիւ կ'ուզէք տուէք - միշտ դժգոհ է, բողոքում է, զանգատվում է անարդարութիւնից, և գիտէ՞ք էդ անարդարութիւնը որն է, որ իր ընկերն էլ է նոյնը ստանում կամ նա էլ է կարողանում ապրել »:

Քաղաքացին ու զիւղացին անդադրում վէճի ու հակամարտութեան մէջ են: Իրենց բովանդակ կեանքը կ'անցընեն գիրար անուանարկելով և ոչնչացնելով:

Մամուլը՝ խօսնակը և թարգմանը բոլոր խմբաւորումներու զգացմանց ու մտածմանց, իր մէջ կը պարփակէ մարդկային լաւագոյն ու ազնուագոյն զանձները, որք են՝ « հայհոյանք, զրպարտութիւն, ամաշկարայ սուտ (իմա առանց թաքցնելու սուտ), չարախօսութիւն, կեղծաւորութիւն »: Գրական աշխարհին մէջ տարօրինակն այն է, որ գրողն « հինչքան էլ լաւ գրուածք հրատարակի, միշտ պէտք է զարկել, ծաղրել կամ լռել, մի խօսքով ամէն կերպ աշխատել սպանել, միայն նրա համար, որ մեզ հետ չի, մեր թայֆիցը չի »:

Ազգային, հասարակական, գրական գործիչներուն վիճակը ևս շատ չի տարբերիր վերոյիշեալ կացութենէն, որ է ըսել՝ « մէկը միւսին հռչակն ու յաջողութիւնը տանել չի կարողանում »:

Ուսուցիչները՝ կրթեալ ու նուիրեալ դաստիարակները մատղաշ ու նորափետուր սերունդին, իրենք ևս տենդագին աշխատանքի մը լծուած են՝ « իրար ոտի տակ փորելով ... , գիրար անուանարկելով, հալածելով ասպարէզից ու սպանելով բարոյապէս ... ոչ մի մեղմութիւն, ներողամտութիւն, ոչ մի սահման չարութեան »:

Յարգելի հեղինակը ապա հարց կուտայ թէ « հինչո՞ւ է էսպէս »: Պատասխանը կը գտնէ մեր պատմութեան մէջ: Ան մեզի կը յիշեցնէ որ բարբարոս ազգերը դարերով կաշկանդած, տիրած և « ոտնատակ » ըրած են հայուն: « Իսկ ամէն կենդանի գոյութիւն, որ ոտնատակ է ընկնում, եթէ չի մեռնում, այլանդակվում է, դառնանում ու փչանում: Էսպէս է բնութեան օրէնքը », կ'եզրակացնէ թումանեանը:

Դառնութիւնը վարակիչ հիւանդութեան նման կը ցցուի ամենուրեք և իր սոսկալի աւերը կը գործէ: Այդ միջավայրին մէջ ծնող ու սնող փայլուն իմացականութեամբ անհատներ անպայմանօրէն վարակուած կ'ըլլան այդ ախտով, և այդ պատճառով « նրանք էլ կը լինեն դառն ու դժբան »:

Արդ, ի՞նչ է բուժումը այս հոգեկան ապականութեան ու հեղձուցիչ մըթնոլորտին: Բանաստեղծն իր գրութեան աւարտին կ'ընէ հետևեալ շինիչ թելադրութիւնները.

« Մեր ներքին մարդը շատ է փչացած, և դրա դէմ կուռելու, առողջանալու առաջին պայմանը էն է, որ մենք և մեր սրտերում, և աշխարհի առաջ անկեղծ խոստովանենք ու ճանաչենք մեր դժբախտութիւնը: Ապա թէ էդ փրկարար գիտակցութեանը կը հետևեն ինքնակատարելագործութեան բարձր ցանկութիւնն ու ազնիւ

գործը. Ուրիշ ճանապարհ չկայ. ներսից է լինելու հաստատ փրկութիւնը, որովհետեւ ներսից ենք փչացած»:

Մարդ մերթ ակամայ հարց կուտայ թէ հոնչ բանի վրայ հիմնուած են ներկայ մարդկութեան բարոյական սկզբունքները: Եթէ լոկ հիմնուած են որոշ տեսաբաններու տեսութեանց վրայ որ կը բարոգեն և կ'ուսուցանեն անձնական շահի գերադասում, սին պատուասիրութիւն, իշխելասիրութիւն, քննադատութիւն, կեղծիք, նախանձ, օգուտ քաղելու ներքին ձգտում հ վնաս մէկ այլ էակի ևն, ապա պէտք է ընդունինք որ այդ վարդապետութիւնը կամ տեսութիւնը հիմնուած է մարդկանց իրաւանց ու տարրական արժանապատուութեանց անտեսման ու մերժման վրայ և կը միտի շահագործել բարի ու պարկեշտ մարդուն ազնուութիւնը, հնչ որ խոտոր կը համեմատի քրիստոնէական ոգիին և մեր տոհմիկ դարաւոր արժէքներուն:

Յարութիւն Աւագ Քհյ. Ալամդարեանց, նշանաւոր գիտնական վարդապետ և տեսուչ ներսիսեան վարժարանի ի Տփլիս, 1827-ին, հայ կամաւորական խումբերուն դէպի մարտ մղած ատեն, արտասանած է նշանաւոր ճառ մը, ուր հ միջի այլոց, ըսած է. «Մեք ստուերք եմք մերոց նախահարց. չեմք ժառանգորդք արութեանց նոցա և առաքինութեանց, այլ՝ ուրուական նոցա»: Պատերազմի մեկնող մարտիկները, այս հզօր պատգամը, այս անզին աւանդը պահած են իբրեւ զբիք ական, և հնքնագերագանցմամբ ջանացած են նմանիլ իրենց նախահարց:

Անցողակիօրէն, բայց կարևորութեամբ յիշատակենք որ մեր նախահայրերը իրենց գոյիւ չափ պահպանեցին աստուածային ու մարդկային պատուիրանները և չոտնակոխեցին մարդկանց բարոյական իրաւունքները:

Ներկայիս, «արութեան և առաքինութեանց» պատգամը դարձած է ժամանակավրէպ: Փրանսացի մեծ վիպասան Պալգաբը ճիշդ էր երբ կ'ըսէր. «Աշխարհիկ հասարակութիւնը ցեխի ովկիանոս մ'է որուն մէջ ոտք դնողը մինչև կոկորդը կը խրուի»: Պատկառանքի, ամօթի բարձումը մեր հասարակութենէն ներս զմեզ հաւասարեցուցած է գետնին:

Հակառակ լուսաւորութեան դարի ընձեռած բազմատեսակ բարիքներուն, և ճարտարարուեստի ու այլ գիտութեանց զարգացման ու բարգաւաճման, մարդկութիւնը դեռևս կը խարխափ մթութեան մէջ և կ'ապրի յետամնաց ու բորբոսնած հոգեբանութեամբ: Մարդիկ դարձած են փոքրոգի, անձնակեղրոն ու հանգըստասէր: Այսպիսի մարդիկ չունին կեանքի մտասեռում և նպատակ. կեանքն իրենց համար դարձած է աննպատակ, անիմաստ ու անհրապոյր: Իրենց գերագոյն հաճոյքը և հոգեկան գոհունակութիւնը կը փնտռեն մէկ այլ անհատի կամ պաշտօնակցի անկման, ծախողութեան ու անբախտութեան մէջ: Սա պարզապէս նկարագրի ստորութիւն և հոգիի խեղճութիւն է: Յիւրաքանչեւ թուամանեանը մեզի կը յիշեցնէ որ «ներսից ենք փչացած», հետևաբար և աշխատանքը «ներսից է լինելու

հաստատ փրկութեան»:

Յովհ. Թումանեանի գրութիւնը դասական օրինակներ ազգային արտերէն՝ նախանձի, քննադատութեան և յաւակնոտութեան:

Նախանձը, քրիստոնէական հասկացողութեամբ, մեղք է: Հոգեբանական տեսանկիւնէն դիտուած ու քննուած, այն կը համարուի թանկագին առանձնայատկութիւն մը: Նախանձը կը ծնի մարդուն հետ ու հասակ կ'առնէ անոր հետ: Նախանձը բնագոյ մըն է որ արմատացած է մարդուն մէջ և կարելի չէ արմատախլել: Բայց հնարաւոր է զայն փոխակերպել և վերածել բարեաց աղբիւրի՝ «դարձնելով բարի նախանձի և ազնիւ մրցակցութեան»: Հետևաբար, պէտք չէ ամչնալ որ հայն ալ, ի շարս այլ ժողովուրդներու, նախանձոտ է: Հայ հոգեբան՝ Յ.Պ.Պօղոսեան, մեզի կը յիշեցնէ, որ «բայց պէտք է ամչնալ երբ նախանձը, այս կոյր բնագոյ վերածուած չէ զարգացած, ազնուացած բարի նախանձի և նախանձախնդրութեան ոգիին»:

Նախանձի պարագային, ենթական հր անձը՝ եսը, կ'ուզէ գոհացնել, փայփայել, շոյել՝ դիմացինը գործածելով, կործանելով, փճացնելով: Բարի նախանձի պարագային, նորէն անձը հր եսը յառաջ կը տանի՝ առանց սակայն դիմացինը խորտակելու և կամ վնասելու:

Նախանձը կարծի թոյնին նման մահացու է: Նախանձի արդիւնքը՝ սուր, խայթող ու նսեմացնող լեզու գործածել է: Մարդիկ կը քննադատեն, կը դատափետեն ու կը զրպարտեն՝ երբ լեցուած են նախանձով:

Ընդունինք, որ այժմ, այս արևմտեան փերուկ վրայ, կ'ապրինք բազմամըշակութային բաւական բարդ հասարակութեան մը մէջ: Իբրև փոքրամասնութիւն, կ'ազդուենք տեղացի ժողովուրդին հոգեբանութենէն, պայմաններէն, և երբեմն ալ կուլ կ'երթանք անոնց բարքերով ու նիստուկացով: Անկախ մեր կամքէն, մենք մեր միջավայրին անմիջական ազդեցութեան տակ ենք:

Քննադատութիւնը ուղիղ է ու արդարանալի երբ կը զարգացնէ ժողովուրդին նախածոնութիւնը և զինք կը մղէ վերընթաց շարժում կատարելու, զարգանալու և յառաջդիմելու:

Ժխտական քննադատութիւնը բանդիչ է, կործանարար ու վնասակար, երբ կը կատարուի անհարկիօրէն ու անճիշդօրէն՝ լոկ վիրաւորելու և վարկաբեկելու դիտումով: Տեղի ու անտեղի քիւրաւոր քննադատութիւնները զմեզ դարձուցած են ուժասպառ, դիւրագրգիռ, կասկածամիտ ու նենգամիտ: Բաւական է որ մարդկանց տկար մէկ կողմը յայտնաբերենք, անմիջապէս այդ թոյլ, խոցելի կողմը կը դարձնենք մեր նշանակէտը, այլ խօսքով՝ մեր քննադատութեան առարկան:

Դժբախտութիւն է լոկ հաստատել որ մեր ժխտական քննադատութեան կ'արժանացնենք նաև մարդկանց ազնիւ ձգտումները, հրագործումները և յաջողութիւնները: Քննադատութեամբ զբաղուող անձինք չունին բաւարար գնահատանքի ոգի: Ասիկա լուրջ թերութիւն մըն է, աւելի ճիշդ՝ փառ մը: Մուշեղ Արք. Սեփրեան իր «Բանախօսութիւններ»-ուն մէջ կը գրէ. «Մեր ազգային հոգե-

բանութեան ամենէն տկար կողմը հիացումի, գնահատումի, արդար դատողութեան պակասն է մեր մէջ»։ Հայեր, ըստ արժանւոյն, չեն գնահատեր հրենց մեծութիւնները, այլ՝ քննադատութեամբ կը կոշկոճեն ու հոգեպէս կը սպաննեն։ Ինչպէս անցեալին, նոյնպէս և ներկայիս, հայը դեռ չէ սորված ի հարկին գնահատել հր մտքի մշակները, մտաւորականները, արուեստագէտները, ուսուցիչները, հասարակական գործիչները ևն։ Օրինակները ցայտուն են և կարիք չկայ մատնանիշ ընելու զանոնք։ Մեծութեանց արժանիքները գնահատելով ցոյց տուած կ'ըլլանք մեր երախտագիտութիւնն ու վեհանձնութիւնը։ Մոռցած կը թուինք ըլլալ «հարկս հարկեւորաց, պատիւս արժանաւորաց» գեղեցիկ մէկ խօսքը։

Յաւակնոտութիւնը համեստութեան ու խոնարհութեան բացակայութիւնն է։ Հոգեկան հիւանդագին վիճակ կը տիրէ մեր շուրջը։ Մարդիկ ուղղակի կը տառապին մեծութեան մոլուցքով։ Սովորական երևոյթ է ներկայիս մարդկանց՝ հրենք հրենց բարձր յատկանիշներ վերագրելու անհանդուրժելի ու ողորմելի սովորութիւնը։ Այս միջակութեանց՝ դափնիներու վրայ հանգստանալու և մունետիկներէն բարձրադասակ գոչեր արձակելու սովորութիւնը գիրենք կ'առաջնորդէ մարդկանց ի վերուստ ի վայր նայելու, արհամարհելու, քննադատելու և անարգելու յոռի բարքին։ Իրենց այս անագնիւ ու եպերելի արարքը, ապա, կը ջանան թզենի տերևով ծածկել։ Նման քօղարկում մը լոկ հնքնախաբէութիւնն է։ Մարդկանց գնահատելու ստուգանիշը իրենց արժանիքն է։ Ճշմարտութենէն, հրականութենէն դիտաւորեալ կերպով խուսափելու և չտեսնելու տալու մղում մը, ձգտում մը կայ մեր մէջ, որ կը կոշուի ջայլամի քաղաքականութիւն։ Այս սնանկ ու փուճ քաղաքականութենէն կ'օգտուին անարժանները։ Տուժողը կ'ըլլայ արժանին, ազնիւը, համեստը և պարկեշտը։ Ի՞նչ ահելի անարդարութիւն։

Այս ամբողջէն յայտնի է որ բարոյական կանոններու գիտակցական խախտում կայ այստեղ։ Այս դիտաւորեալ ու կամաւոր խախտումը կամ զանցառումը արդիւնք է նկարագրի անմշակութեան, խոպանութեան, ամբարտաւանութեան, անբաւարար ուսման ու կրօնական դաստիարակութեան բացակայութեան։ Կրօնական հաւատքն ու ջերմեռանդութիւնը պարզապէս անհամատեղելի են մարդկանց յոռի բարքերուն և գէշ ունակութեանց հետ։ Ինչքան գիտութիւնն յառաջանայ, բարոյագիտութիւնը մեծամեծ նուաճումներ կատարէ և վերելք արժանագրէ, այնքան մարդկութիւնը բարոյապէս աւելի պիտի մխրճուի տիղմին մէջ, ուրկէ անտարակոյս չիք փրկութիւն։

Թուս գրող՝ Շետրինը, հր մէկ խօսքին մէջ կ'արտայայտէ հետեւեալ սքանչելի ու իմաստալից միտքը.

«Խաւարը, որուն մէջ կը խարխափինք, պատմական դառն պատահականութեան հետեանք է, բայց որովհետեւ այժմ, շնորհիւ նորագոյն հետազօտութիւններու, կարելի է այդ պատահականութիւնը քննել մանրամասնօրէն, ուստի և խաւարը յառաջ բերող պատճառները կարելի չէ անբառնալի համարել»։

Եւ իրօք, կարելի է փարատել մէզը, վանել խաւարը և հեռացնել շարը: Անդուլ ու անձանձրոյթ աշխատանք է հարկաւոր հնքնակատաքելագործման ճանապարհին:

Մարդկութեան մէջ կայ դասակարգ մը որ ամբողջութեամբ հնքզինք նըւիրած է հին յունական փիլիսոփայութեան արտայայտած մէկ գաղափարին՝ հոգեկան հանգստութեան ու անվրդովութեան (յն. անարաքսիա): Սկեպտիկները կը պնդէին որ այս վիճակին լաւագոյն արտայայտութիւնը կը գտնուի քննադատելէ, դատողութենէ հեռու մնալու մէջ: Այս գաղափարախօսութիւնը կը ցուցաբերէր անտարբերութիւն դէպի մարդկանց ուրախութիւնը, յաջողութիւնը և հոգեկան ապրումները:

Հայուն վայել չէ կրաւորականութիւն և անտարբերութիւն, այլ միայն՝ դրական ներգործութիւն և մասնակցութիւն: Եթէ հայն իրօք լեռնական ժողովուրդի հոգեբանութիւն ունի, որուն հիմնական գիծերը և յատկանշական տարրերն են քաջութիւն, ազատատենչութիւն, անկախութիւն, աշխատասիրութիւն, վեհանձնութիւն և կորովամտութիւն, ապա վեր պէտք է մնայ մանրութներէ, տաղտուկ հաշիւներէ և հեռու մնայ նախանձէ, քննադատութենէ և յաւակնոտութենէ ու հնքզինք հանդերձէ, բարեգարդէ, դրսևորէ իրեն վայել առաքինութիւններով և իր համեստ ներդրումը կատարէ համաշխարհային մշակոյթի զանձարանին:

Փաստուած իրողութիւն է որ մարդկային բնաւորութիւնը անյեղլի չէ: Փոփոխութիւնը կարելի է, որովհետև կեանքի մէջ ոչինչ կայ անփոփոխելի: Մարդիկ ևս ենթակայ են այս բնական օրինաչափութեան: Գարեգին Ա. Կաթողիկոս շատ գեղեցիկ կերպով կ'ըսէ. «Կեանքը փոփոխութեանց շղթայ մըն է, այլ ապէս կեանք չէ»:

Եթէ մարդկային բնաւորութիւնը կարելի չըլլար փոխել, ապա յուժմէտս պիտի ըլլային եկեղեցական, պետական, կրթական և այլ նման հաստատութիւնները:

Կրօնքն ու բարոյագիտութիւնը մեծ դեր ունին կատարելիք մեր հոգեւորութեան կենսական գործին մէջ:

Զենոբ ԲՆՅ. Նալպանտեան